

Les is meer

141 manieren om
gewenst gedrag
te bevorderen

Peter Teitler en Ruben Teitler

Huiswerk

1. Maken: opdracht 1 en 2

2. Lezen: pagina 41 t/m 46

Les is meer

‘Goed klassenmanagement staat of valt met een variëteit aan mogelijkheden om het gedrag van leerlingen in een gewenste richting te beïnvloeden.’

Prof. Gere Brophy

Les is meer

141 manieren om gewenst gedrag te bevorderen

Peter Teitler

Ruben Teitler

u i t g e v e r i j | C
c o u t i n h o

bussum 2024

© 2020 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl).

Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 2020, tweede oplage 2024

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Omslag: Jasmijn de Boer, Deventer

Omslagfoto: © Shutterstock.com

Opmaak binnenwerk: az grafisch servicebureau, Den Haag

Tekeningen: Freek Fenijn, Almere

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN: 978 90 469 0712 2

NUR: 841

Voorwoord

Een paar jaar geleden wees een collega ons op het boek *What if it happens in my classroom?* van Kate Sida-Nicholls. Een intrigerende titel die ons op het idee bracht *Les is meer* te schrijven, omdat we denken dat leraren blij worden van praktische tips. Als je als leraar de beschikking hebt over meerdere mogelijkheden om gedrag van leerlingen te beïnvloeden, ben je in staat om te variëren, om te de-escaleren en, mocht dat nodig zijn, te escaleren. Dit boek geeft je daarvoor handvatten.

Als je het boek doorbladert, denk je misschien: dit is een verzameling trucjes. Dat klopt. Maar het zijn wel trucs waar veel leraren op zitten te wachten. Hoe vaak horen wij tijdens lezingen, coachingsgesprekken en trainingen leraren niet verzuchten: ‘Waarom hoor ik dit nu pas?’ Daarom is *Les is meer* vooral een praktijkboek. Het heeft geen wetenschappelijke pretenties – hoewel aan veel interventies wel wetenschappelijke inzichten ten grondslag liggen – maar is gebaseerd op de ervaring van talloze leraren en leerlingen die ons de afgelopen jaren hebben verrijkt met hun verhalen.

Misschien denk je als je het boek doorbladert: de focus in dit boek ligt op ordeverstoringen, op wat niet goed gaat, op probleemgedrag, terwijl lesgeven over het algemeen leuk en inspirerend is en veel voldoening kan geven. Toch ervaren niet alle leraren het lesgeven vooral als ‘leuk’:

‘Na het eerste jaar als beginnende leraar is de uitstroom het hoogst: 15 tot 26% van de leraren is na één jaar lesgeven uitgestroomd als leraar uit de desbetreffende sector. In de jaren daarna neemt de uitstroom geleidelijk verder toe.’
(Platform Beleidsinformatie, 2014)

Hoewel voor deze grote uitstroom een heleboel oorzaken aan te wijzen zijn, zoals werkdruk, salaris en privéomstandigheden, zijn wij ervan overtuigd dat ook het gedrag van leerlingen en leraren als oorzaak meespeelt. In dit boek focussen wij ons daarop. *Les is meer* staat daardoor inderdaad vol met ordeverstoringen; we hopen dat daar geen afschrikwekkende werking van uitgaat, maar dat het een uitnodiging is om te leren van het eigen gedrag en dat van leerlingen.

De visie achter *Les is meer* is de volgende: bouw als leraar vanuit een liefdevolle autoriteit een band op met leerlingen en zorg dat je voldoende gereedschap in huis hebt om die relatie in stand te houden en te verdiepen.

Voor wie is dit boek geschreven?

Dit boek is bedoeld voor (aankomende) leraren – jong en oud, vers en ervaren – en voor alle teams die een plezierig klassenklimaat willen creëren. De problematiek met leerlinggedrag die beschreven wordt in *Les is meer* is namelijk van alle tijden en alle leeftijden. Zelfs als het merendeel van je lessen lekker loopt, is er altijd wel een leerling of een klas waarvan je denkt: wat moet ik daarmee? Aankomende en ervaren leraren, leraren in het mbo, het voortgezet onderwijs en het basisonderwijs, zowel in het regulier als in het speciaal onderwijs, zullen baat hebben bij dit boek. Hoewel in het mbo de term ‘student’ of ‘deelnemer’ gangbaar is, zal in dit boek – vanwege de toepasbaarheid in meerdere onderwijsvormen – ‘leerling’ worden gebruikt. Zo gebruiken we de term ‘leraar’ ook voor mensen die meer gewend zijn aan de term ‘docent’ of ‘leerkracht’.

De mannelijke en vrouwelijke vorm zijn onderling inwisselbaar. De leraar wordt in dit boek door leerlingen met u aangesproken.

Hoe kun je dit boek gebruiken?

Les is meer is op een aantal manieren te gebruiken: als naslagwerk, ter voorkoming van fouten, als inspiratiebron, als oefenboek en als basis voor interview of rollenspel.

Les is meer kent meerdere invalshoeken en belicht situaties van verschillende kanten. Misschien lijkt er sprake van overlap of herhaling, maar dat is schijn. Fysiek ingrijpen bijvoorbeeld komt voor in hoofdstuk 2 wanneer het ingrijpen centraal staat (advies 53) en is ook opgenomen in hoofdstuk 4 waar het over vechten gaat (advies 112).

Soms spreken adviezen elkaar ook tegen. Wat in de ene situatie goed werkt, kan in de volgende situatie namelijk helemaal verkeerd uitpakken. Het is daarom belangrijk dat je veel verschillende interventies in je gereedschapskist hebt zitten om uit te kunnen putten.

Deze interventies zijn als trucjes te gebruiken, maar beter is het om erover na te denken of bepaalde interventies ook echt bij de situatie, bij de leerling, bij jou of bij de ouders passen. Het is niet de bedoeling dat je alle interventies klakkeloos overneemt, maar dat ze tot nadenken stemmen.

Tot slot willen we je wijzen op de mogelijkheid om de beschreven cases en interventies in (deel)teams te bespreken en zo te horen welke mogelijkheden collega's hebben en verzinnen in lastige situaties.

Dankwoord

Een speciaal woord van dank gaat uit naar Freek Fenijn, al jaren illustrator en klankbord. Bovendien willen wij degenen bedanken die de eerste opzet van dit boek van kritische kanttekeningen hebben voorzien: Wiebe Bordes, Irene de Stoppelaar, Frans Teitler, Christa Parijs, Bas Jacobs en Barbara Broere.

Peter Teitler en Ruben Teitler

Januari 2020

Inhoud

Introductie	11
1 Adviezen voor de eerste lessen	23
1.1 Voor de eerste les	24
1.2 Aan het begin van de lessen	26
1.3 Regels en corrigeren	28
1.4 Algemene adviezen voor tijdens de les	32
2 Reageren op gewenst en ongewenst gedrag	37
2.1 Algemene principes	38
2.2 Positief reageren	47
2.3 Serieus reageren	52
2.4 Fysiek reageren	59
2.5 Focus op de relatie met de klas/leerling	63
3 Corrigeren van ongewenst gedrag	69
3.1 Algemene technieken om ongewenst gedrag te corrigeren	70
3.2 Non-verbaal corrigeren	71
3.3 Voorkom discussie	73
3.4 Voorkom escalatie	76
3.5 Straffen	79
4 Ja maar, wat nou als leerlingen ...?	85
4.1 Als leerlingen jouw autoriteit niet accepteren	86
4.2 Als je een jou onbekende leerling of klas moet corrigeren	92
4.3 Als leerlingen praten/geluid maken tijdens de les	94
4.4 De regie houden	97
4.5 Huiswerkkwesties	101
4.6 Als leerlingen met je in discussie gaan	104
4.7 Diversen	107

5 Wat kun je beter niet doen?	121
5.1 Je relatie met leerlingen	122
5.2 Spreken over anderen	126
5.3 Contact met ouders en collega's	128
5.4 Regie	130
5.5 Zelfvertrouwen	137
 Bijlagen	
Bijlage 1 Het gedrag tijdens de eerste lessen	139
Bijlage 2 Normen stellen: wat is gewenst gedrag en wat niet?	154
Bijlage 3 Voorbeelden van docenten die niet gesteund worden door de schoolleiding	157
Bijlage 4 Manieren om de klas aan het begin van de les stil te krijgen	159
Bijlage 5 Beloningen	161
Bijlage 6 Oefeningen en voorbeelden van 'van inhoud naar relatie'	165
Bijlage 7 Mogelijke straffen	167
Bijlage 8 Het crisisontwikkelingsmodel van Coleman	171
Bijlage 9 Schrijfopdracht 'Geen spullen'	172
Bijlage 10 Schrijfopdracht 'Huiswerk niet in orde'	173
Bijlage 11 De omgang met ouders	174
Bijlage 12 De eerste ouderavond	182
Bijlage 13 Oudergesprekken	183
Bijlage 14 Teamvergaderingen	185
Bijlage 15 Reageren op horrorscenario's	186
 Literatuur	187
 Register	190
 Over de auteurs	200

Introductie

Om lessen leuk en leerzaam te laten zijn is het noodzakelijk dat de leraar de regie heeft over het onderwijsleerproces. Dat is het uitgangspunt van dit boek. De leraar moet ervoor zorgen dat er een veilig leer- en leefklimaat ontstaat en dat de relatie goed is tussen hem en de klas en tussen de leerlingen onderling. Wij spreken van ‘liefdevolle autoriteit’. Hoe je dat realiseert, aan welke voorwaarden voldaan moet worden, hoe je ongewenst gedrag kunt hanteren en beter nog kunt voorkomen, daarover gaat dit boek.

Wat te denken van de volgende situatie:

‘Wat doe je als je twintig kinderen in een klas hebt van wie er acht hun huiswerk niet hebben gemaakt, drie hun boeken niet bij zich hebben, vier vinden dat het lokaal stinkt en vragen of het raam open mag, twee vinden dat het lokaal stinkt en vragen of ze deo mogen spuiten, drie oortjes in hebben, twee na een waarschuwing nog steeds op hun Chromebook Instagram aan het checken zijn, er eentje opstaat omdat-ie naar de wc wil om z’n neus te snuiten en een ander halverwege de les het licht uitdoet? Al die pubergedragingen afzonderlijk had ik al weleens meegemaakt. Maar alles tegelijk?’

(Visser, 2018)

Als je een dergelijke lastige situatie bespreekt, is de reactie vaak: ‘Ik zou dit doen’ of ‘Weet je wat jij zou moeten doen? Je moet ...’ Maar dat is meestal niet waarop je zit te wachten, omdat zo’n advies er al gauw naast zit. Er zijn namelijk zo veel factoren van invloed op het gedrag van leerlingen. Bovendien kent een ander de context niet en weet hij van tevoren niet wat wel en wat niet werkt. Leerlingen kunnen altijd anders reageren dan je verwacht. Ze hebben hun eigen gedachten, gevoelens en geschiedenis. Daarom kun je eigenlijk pas achteraf zeggen of dat wat je deed, werkte. Wat wel kan, is de kans vergroten dat bepaald gedrag zich voordoet. Dat gebeurt met sommige interventies, waarvan in dit boek een groot aantal beschreven staat.

Het idee achter het grote aantal is dat het verstandig is om meerdere manieren te hebben om het gedrag van leerlingen te beïnvloeden. Want als je maar één stuk gereedschap in je gedragsgereedschapskist hebt en je lost een probleem daar niet mee op, wat moet je dan? Als je alleen beschikt over een hamer, ga je elk probleem te lijf alsof het een spijker is.

Om nu te voorkomen dat je maar één manier hebt om bepaald gedrag te corrigeren of te stimuleren, krijg je in dit boek meerdere handvatten aangereikt. Je kunt dan variëren en voorkomt zo ook dat je maatregel, als je hem heel vaak gebruikt, geen indruk meer maakt.

Een les is meer dan doelmatige didactiek, moderne media, differentiële doelen, tussentijds toetsen, doorlopende leerlijnen, normering op niveau en leren leren. Een les is ook en vooral het creëren van een plezierig leer- en leefklimaat.

In het contact met leerlingen kunnen zich problemen voordoen. En door die op de voorgrond te plaatsen, kun je in de valkuil belanden dat je leerlinggedrag vanuit een negatieve invalshoek bekijkt. Dat is in dit boek niet het geval; de achterliggende gedachte is positief: *Les is meer* is bedoeld om problemen vóór te zijn of te tackelen en daarmee een veilige leer- en leefomgeving in de klas te creëren.

Twee aforismen vormen daarvoor de grondslag:

‘De vrijheid van de wolven is de dood van de schapen.’

‘Als mensen niet begrensd worden, leren ze dat er geen grenzen zijn.’

Beide uitspraken geven aan dat de vrijheid van het individu ophoudt waar die van anderen wordt belemmerd, of in onderwijstermen: het probleemgedrag van sommige leerlingen mag niet ten koste gaan van de leerlingen die willen leren. Dat is het positieve uitgangspunt van dit boek. Daarbij zijn we ons er ook zeer van bewust dat ook leerlingen met probleemgedrag recht hebben op een liefdevolle, respectvolle begrenzing, omdat daarin ook voor deze leerlingen de ruimte ligt om te ervaren dat het fijn is om deel uit te maken van een groep en om veel te leren.

Algemene didactiek, vakdidactiek, onderwijskunde, 21ste-eeuwse vaardigheden, activerende werkvormen, gepersonaliseerd onderwijs, differentiëren – het zijn stuk voor stuk nuttige zaken waar een leraar in zijn opleiding over leert. Maar wanneer je dit allemaal hebt geleerd, kun je dan ook goed lesgeven of is daar meer voor nodig? Om maar met de deur in huis te vallen, er is meer. Zonder orde, zonder structuur kun je niet goed lesgeven. De titel *Les is meer* verwijst naar die pedagogische basis van het klassenmanagement.

Les is meer wil je kennis laten maken met praktische voorbeelden en mogelijkheden om orde te houden en (probleem)gedrag te beïnvloeden. Het is vervelend als je een leerling corrigeert zonder dat dat het gewenste effect heeft. Dan moet je toch iets meer of iets anders doen, maar wat? Daarvoor krijg je in dit boek mogelijkheden aangereikt. Deze vervangen natuurlijk niet alle middelen die je al gebruikt en die werken, maar vormen een aanvulling.

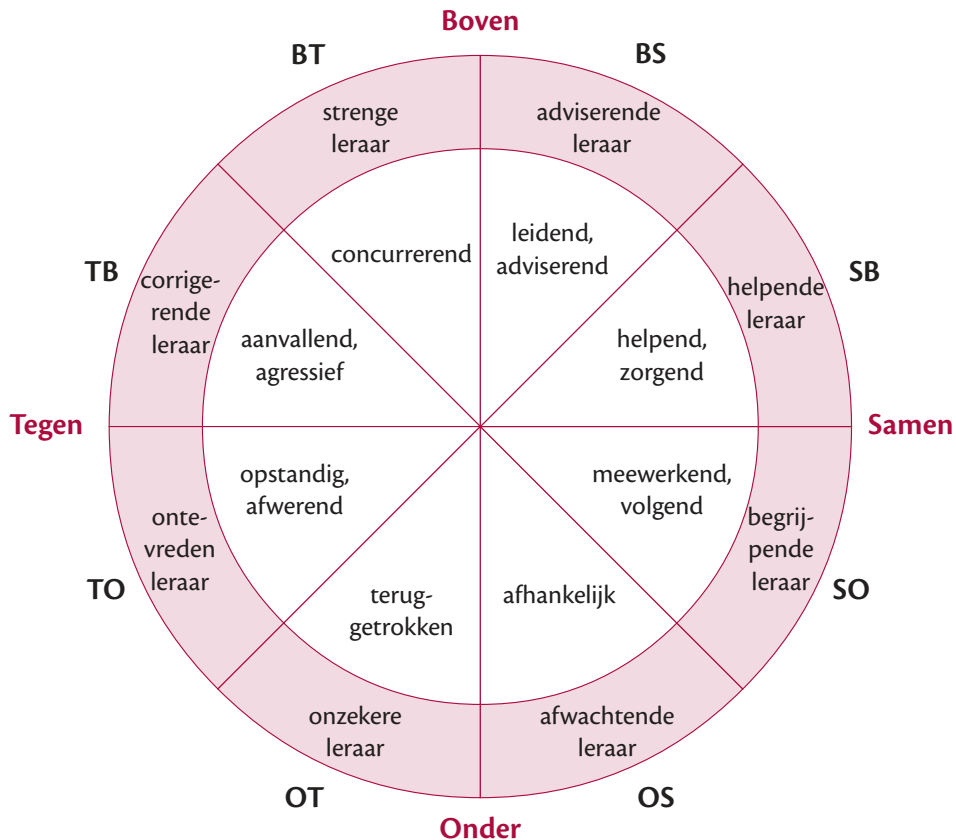
De grondgedachte bij het creëren van een plezierige sfeer is dat leerlingen welkom zijn in jouw klas. Een plezierige werksfeer ontstaat niet vanzelf, daar moet jij als leraar voor zorgen. Jij moet de kaders aangeven waarbinnen de leerlingen zich moeten en mogen bewegen. Waarom? De Belgische psychiater Verhaeghe vat dat kernachtig samen: Kinderen moet je eerst begrenzen, om ze daarna ruimte te kunnen geven (Van Zijl, 2018). Ook Deklerck gaat er in *De preventiepiramide* van uit dat je pas een fijne band met leerlingen kunt opbouwen als je orde hebt en dat je zonder orde niet toekomt aan goed lesgeven. Dus, zegt hij, zorg dat je eerst de regie krijgt over het gedrag van de leerlingen en dat je grenzen stelt aan hun gedrag. Je wilt toch dat elke leerling floreert, dat je niemand individualiteit belemmert en dat leerlingen wat leren? (Deklerck, 2011)

Om dat te bereiken, is kennis over groepsdynamica nuttig. In de theorie over de natuurlijke ontwikkeling van een groep worden vier fases onderscheiden: de *formingfase* (waarin de groep voor het eerst samenkomt), de *stormingfase* (waarin bepaald wordt wie de leider is), de *normingfase* (waarin de leider uit de vorige fase bepaalt hoe de groepsleden met elkaar omgaan) en de *performingfase* (waarin gewerkt wordt) (Tuckman, 1965).

Laat je deze natuurlijke fases van groepsontwikkeling op hun beloop, dan loop je het risico dat een leerling die zich asociaal gedraagt in de stormingfase als leider naar voren komt, er volgens de normen van die persoon (niet) gewerkt wordt en er op een onveilige manier met elkaar wordt omgegaan.

Daarom is het beter om als leraar de leiding te nemen en jouw normen voor werken en onderlinge omgang duidelijk te maken vóórdat de leerlingen dat kunnen doen.

Een ander hulpmiddel voor het begrijpen van groepsdynamica is de Roos van Leary. Leary onderscheidt een *invloedsdimensie* (in onze context: de leraar stelt zich 'boven' of 'onder' de leerling op) en een *nabijheidsdimensie* (de leraar stelt zich 'tegen' of 'samen' met de leerling op). De combinatie van deze dimensies leidt tot acht typen leraar-leerlingrelaties.

Figuur 1

De Roos van Leary toegepast op de relatie tussen leraar en leerlingen (Wubbels, Brekelmans, Van Tartwijk & Admiraal, 1997)

In het vakje BT ('Boven – Tegen') is sprake van een strenge leraar. Wij spreken liever van een consequente leraar. Een consequente leraar geeft aan elk ongewenst gedrag een gevolg, terwijl een strenge leraar aan ongewenst gedrag een gevolg verbindt dat groter is dan dat gedrag rechtvaardigt.

Wij zijn van mening dat een leraar zich in het begin in een groep het best kan opstellen als afwisselend adviserend, helpend en begrijpend. Deze opstelling

zal volgens ons de leraar in staat stellen om in de loop van het jaar een plezierig leer- en leefklimaat te creëren. We komen tot deze aanbeveling door het werk van Leary te koppelen aan dat van De Waal, de bioloog die uitvoerig aandacht schenkt aan de sociale hiërarchie in groepen en de uitoefening van macht. Hij stelt dat je een dominante positie in een groep krijgt wanneer je de regie hebt over het gedrag van de groepsleden en oog hebt voor hun behoeften (De Waal, 2016). Wij noemen dat ‘liefdevolle autoriteit’, de regie hebben over wat er in je klas gebeurt op een wijze die kennelijk bij de politie vruchten afwerpt: ‘Het geven van een “bevel” door de politiefunctionaris leidt tot significant minder gehoorzaamheid bij de burger. Het vragen om medewerking leidt juist tot significant meer gehoorzaamheid. Opvallend is dat het geven van uitleg bij de oproep niet tot meer (of minder) gehoorzaamheid leidt, terwijl dit in eerdere studies wel wordt gesuggereerd’ (Scholtens, Helsloot & Helsloot, 2019).

Bij de interventies die we in dit boek bespreken, zullen we vermelden waar ze in de Roos van Leary passen door gebruik te maken van de termen Boven en/of Samen.

Voor Nederland bewerkten Wubbels e.a. (1997) de Roos van Leary tot een model en een meetinstrument voor interpersoonlijk leraargedrag. Zij beschrijven acht typen leraar-leerlingrelaties die gebaseerd zijn op de positie van de leraar op de Boven-Onderas (de invloedsdimensie) en de Tegen-Samenas (de nabijheidsdimensie).

1 Boven en Samen = directief

Deze leraar heeft door middel van regels en procedures de touwtjes duidelijk in handen.

2 Samen en Boven = gezaghebbend

Bij deze leraar zijn regels en procedures niet zo nodig, want leerlingen weten ook zo wel wat er van hen wordt verwacht; orde ontstaat automatisch.

3 Samen en Onder = tolerant-gezaghebbend

Deze leraar combineert het bieden van structuur met het geven van ruimte aan leerlingen.

4 Onder en Samen = tolerant

In de klas van de tolerante leraar heerst een vriendelijke, maar soms wat rommelige sfeer, waarin rekening wordt gehouden met de wensen en behoeften van leerlingen.

5 Onder en Tegen = onzeker-tolerant

Ook deze leraar biedt veel ruimte aan de leerlingen, maar eigenlijk te veel: door gebrek aan structuur ontstaat een wanordelijke situatie in de klas.

6 Tegen en Onder = onzeker-agressief

Het onzekere gedrag dat ook de leraar vertoont die onzeker-tolerant is, uit zich bij dit type in ontevreden, corrigerend en streng gedrag. Leraren en leerlingen zien elkaar als tegenstanders en steken bijna alle energie in het voeren van een onderlinge strijd.

7 Boven en Tegen = autoritair

Deze leraar is eveneens ontevreden, corrigerend en streng, alleen nu in combinatie met leidend gedrag. Leerlingen doen wel wat de leraar zegt, maar de betrokkenheid is ver te zoeken. Het is een kadaverdiscipline.

8 Tegen en Boven = moeizaam dominerend

Het kost deze leraar veel moeite om een redelijke sfeer in de klas te handhaven. Hij is met name gericht op zijn vak, maar behandelt stof veelal saai en klassikaal.

Over het algemeen verschuift het gedrag van een leraar tijdens zijn loopbaan als volgt:

- In de beginfase van hun loopbaan zijn de meeste leraren onzeker-tolerant.
- In de eerste tien jaar verandert dat steeds vaker in een meer gezaghebbend profiel.
- Tegen het einde van de carrière komt het repressieve (of moeizaam dominerende) profiel steeds vaker voor.

Deze gegevens laten zien dat het allesbehalve vanzelfsprekend is dat een leraar in de loop der jaren toegroeit naar excellent functioneren (Brekelmans, Wubbels & Den Brok, 2002).

De praktijk

Hoe ziet wat we tot nu toe besproken hebben eruit in de praktijk? Dat laten we zien aan de hand van een voorbeeld.

Het is het eerste uur. Een kwartier nadat de leraar de les is begonnen, komt Patriek binnen. De leraar geeft op dat moment klassikaal instructie.

- Situatie 1: de leraar onderbreekt zijn verhaal, richt zich tot Patriek en vraagt: 'Waar kom jij zo laat vandaan?'
- Situatie 2: de leraar gaat door met zijn verhaal en Patriek gaat op zijn plaats zitten. Wanneer de leraar klaar is met zijn uitleg en de leerlingen zelfstandig aan het werk zijn, loopt de leraar naar Patriek en vraagt: 'Vertel eens, hoe komt het dat je te laat was?'

In beide situaties wil de leraar weten waarom Patriek te laat is, maar door op een ander moment naar de reden te vragen, houdt hij in situatie 2 de regie over zijn les en neemt Patriek die door zijn late binnenkomst niet over.

Door de toon van zijn vraag (in situatie 1 is die dwingend, in situatie 2 geïnteresseerd) geeft hij er in situatie 2 blijk van oog te hebben voor de leerling (Samen).

Liefdevolle autoriteit en leerlinggedrag

Het is belangrijk dat je als leraar altijd met liefdevolle autoriteit opereert, want leerlinggedrag varieert om allerlei redenen. Denk aan:

- de periode van het schooljaar: is het het begin van het schooljaar of zijn we al een paar maanden verder;
- jouw ervaring: ben je een (op deze school) startende leraar of ben je al door de wol geverfd;
- het tijdstip van de dag: heb je een klas het eerste of het tiende uur;
- het moment in de week: geef je ze les op maandag of op vrijdag;
- het vak dat je geeft: wiskunde of tekenen;
- wat de leerlingen van jouw vak vinden: belangrijk, moeilijk, leuk;
- of leerlingen bepaald gedrag voor de eerste keer of voor de zoveelste keer vertonen;
- of je een of meerdere leerlingen met een stoornis in je klas hebt – te denken valt aan autisme en ADHD – en in welke mate zij of jij of medeleerlingen daar tijdens de les last van hebben;
- of je een of meerdere leerlingen met een probleem in je klas hebt – denk aan leerlingen die suïcidaal zijn, die worstelen met seksuele identiteit, die gepest worden, die zwanger raken en die slachtoffer worden van loverboys – en zo ja, of zij of jij of medeleerlingen daar in de les last van hebben;
- hoe er thuis op het gedrag van een leerling wordt gereageerd: staan de ouders achter de aanpak van school of steunen ze hun kind wanneer het ongewenst gedrag vertoont;
- of bepaald gedrag zich in of buiten het lokaal manifesteert;
- wat er vóór jouw les is gebeurd: een toets, een chaotische les, een ruzie, gym;
- of gedrag individueel of in groepsverband wordt vertoond: weigert de hele klas de toets te maken of alleen die ene leerling;
- of het een eerste of een vierde klas is;
- hoe jouw voorganger les gaf;
- hoe de thuissituatie van leerlingen is (armoede, drugs- of alcoholgebruik, een (vecht)scheiding);
- de (mentale) leeftijd van de leerlingen: sommige leerlingen zijn fysiek 16 jaar, maar in hun gedrag een stuk ouder of jonger.

Wat ook invloed heeft op het gedrag van leerlingen is jouw gedrag. Hoe reageer jij wanneer Patriek binnenkomt tijdens de klassikale uitleg of wanneer een leerling een ander uitscheldt, een hakenkruis op het bord heeft getekend, 'Kanker!' roept, huult omdat zijn kat is overleden, zegt dat hij door jou blijft zitten, zijn huiswerk niet heeft gemaakt, moet overgeven, zomaar door de klas loopt, zonder te vragen aan ramen en deuren komt, negatieve opmerkingen maakt over jouw manier van lesgeven, een pet op houdt, niet werkt, met potlood op tafel tekent, een Pritt-stift gooit naar een medeleerling die daarom vraagt, zich opmaakt (haren kammen, lippen stiften, piercing poetsen), languit onderuit zit, geen spullen bij zich heeft, een prop van een afstand in de prullenbak gooit, lacht om een fout van een medeleerling, eet en drinkt in het lokaal, een medeleerling 'homo' noemt, de slappe lach heeft, aan een gaskraan draait in het scheikundelokaal, zijn mobieltje aan heeft staan, klaar is met de toets en begint te praten terwijl er nog leerlingen bezig zijn, zijn tas inpakt voordat het tijd is, zegt dat het tijd is terwijl dat nog niet zo is, van een collega zegt dat die geen les kan geven, vloekt, tijdens een les iets zegt dat met het lesonderwerp te maken heeft zonder zijn vinger op te steken, met een ander vak bezig is, oortjes in heeft tijdens het zelfstandig werken, van Hitler zegt dat hij veel goede dingen heeft gedaan, een foto maakt van jou of praat met een medeleerling over de lesstof terwijl jij uitleg geeft.

Je weet vaak niet hoe je zult reageren, welke invloed jouw gedrag heeft en of dat wat je doet het gewenste resultaat heeft. Dat komt doordat heel veel van de genoemde factoren ook tegelijkertijd voorkomen. Zo geef je misschien op een vrijdag in september het tiende uur als startende leraar les aan een klas met drie zittenblijvers, één leerling met ASS, twee ADHD'ers en één leerling met een topsportachtergrond. De les die je op dat tijdstip moest geven is door een roosterwijziging (gewoonlijk heb je ze het derde uur) verplaatst naar een lokaal met een totaal andere indeling.

Gelukkig is er ondanks al die variabelen toch wel iets zinnigs te zeggen over het gedrag van leerlingen. De vraag is: is het gedrag in jouw ogen gewenst of ongewenst? En om dat te weten moet je je afvragen: Wat is eigenlijk ongewenst gedrag? Wie bepaalt dat? Doe ik dat, of mijn vaksectie, of is er zoiets als schoolbeleid? Een antwoord op die vragen vind je in bijlage 2. Daarnaast moet je je afvragen wannéér je iets moet doen.

Wanneer moet je handelend optreden?

Je kunt het gedrag van leerlingen op twee momenten beïnvloeden: van tevoren (dan handel je preventief), dus vóórdat het ongewenste gedrag zich voordoet, en op het moment dat het ongewenste gedrag zich manifesteert (dan handel je operatief).

Preventief handelen

Preventief handelen, het voorkómen van ongewenst gedrag, doe je met behulp van de drie pedagogische principes: het bieden van structuur, het gesteund worden door collega's en schoolleiding, en het volhouden van je aanpak (Teitler, 2017).

Het eerste pedagogische principe – het bieden van structuur – realiseer je wanneer jouw gedrag in de ogen van je leerlingen duidelijk en voorspelbaar is. Leerlingen weten dan waar ze met jou aan toe zijn en dat geeft rust, althans meer rust dan wanneer jouw gedrag onvoorspelbaar is. Een van de manieren om structuur te realiseren, is door gebruik te maken van een vast lespatroon (zoals in advies 22). Wanneer je daar elke les mee werkt, herkennen de leerlingen daarin jouw werkwijze en wordt jouw manier van lesgeven voorspelbaar. Daarbij is het goed om in je lespatroon de zes rollen van de leraar te laten terugkomen: de rol van gastheer, van presentator, van didacticus, van pedagoog, van afsluiter en van leercoach (Slooter, 2018).

Het tweede pedagogische principe – steun elkaar – ligt helaas meestal buiten jouw competentie. Niet omdat jij anderen niet kunt steunen, maar lesgeven is nu eenmaal niet iets wat jij in je eentje doet. Word jij niet gesteund en sta jij als leraar met alleen je eigen handelingsrepertoire voor de klas, dan is het effect op leerlingen dat zij evenveel structuren ervaren als er op school leraren zijn. Dat wordt zichtbaar in het voorbeeld van Eric.

Eric heeft zijn spullen vaak niet bij zich.

Het eerste uur heeft hij geschiedenis. Hij gaat naar de leraar en zegt: 'Ik heb mijn spullen niet bij me.' De leraar geschiedenis zegt: 'Hier heb je een boek van mij te leen.' Het tweede uur heeft hij wiskunde. De leraar wiskunde zegt: 'Dan kan ik je niet gebruiken. Je gaat waarschijnlijk het hele uur lopen klooiën en klieren, ga je maar melden.'

Het derde uur heeft hij Nederlands. De leraar Nederlands zegt: 'Kijk maar even in het boek van je buurvrouw.'

Het vierde uur heeft hij ckv. De leraar ckv zegt: 'Dan heb je hier een pak werk, je gaat dat achter in het lokaal zitten maken. Ik wil je niet horen en het moet af. Wat niet af is, is huiswerk. Begrepen?'

Het vijfde uur heeft hij scheikunde. De leraar scheikunde zegt: 'Ik ben niet boos, ik ben teleurgesteld.'

Het interessante van dit verhaal is dat alle vijf leraren van zichzelf vinden dat ze uiterst consequent en structuurvol zijn, want dit is wat elke leraar altijd zegt wanneer een leerling zijn spullen niet bij zich heeft. Maar wanneer je deze situatie bekijkt vanuit het perspectief van Eric, dan gebeurt er iets anders. Hij krijgt vijf verschillende verhalen te horen en concludeert: 'Wat een structuur-

loos zootje is het op deze school. De een zegt dit en de ander dat, ze doen hier maar wat.' Er zijn evenveel structuren als er leraren zijn.

Het is dan ook veel effectiever vanuit het oogpunt van gedragsbeïnvloeding wanneer alle leraren hetzelfde tegen Eric zouden zeggen als hij zijn spullen niet bij zich heeft. De kans dat Eric dan zijn gedrag verandert, is groter dan wanneer hij vijf verschillende boodschappen krijgt. Wat de leraren precies tegen hem zeggen is daarbij ondergeschikt aan de boodschap die ze overbrengen.

Dan zou het tweede principe – steun elkaar – effect hebben, want elke leraar staat er dan niet meer alleen voor bij het uitzoeken (en verdedigen) van hoe hij op bepaald gedrag moet reageren en er ontstaan geen verschillen tussen 'aardige' en 'minder aardige' leraren.

Wat jij in elk geval kunt doen, is je altijd afvragen wat het expliciete en impliciete schoolbeleid bij ongewenst leerlinggedrag is en steun vragen aan je leidinggevende(n) wanneer zich een situatie voordoet waar je geen raad mee weet.

Voor het derde pedagogische principe – houd je aanpak vol – geldt: het is aan te bevelen een vaste structuur in je les te hanteren van de grote vakantie tot en met de eerste week na de herfstvakantie, of langer als je de regie in je klas nog niet volledig in handen hebt. De periode tot de herfstvakantie wordt wel de 'gouden weken' genoemd. De eerste week na de herfstvakantie moet je de leerlingen weer even helpen herinneren aan hoe jij het ook alweer wilt hebben. Daarna kun je proberen ze geleidelijk wat vrijheid te geven met als leidraad: 'geef ze de vrijheid die ze aankunnen.' Gaat dat niet goed, dan val je terug op je oude regiem.

Operatief handelen

Operatief handelen is wat je doet als het ongewenste gedrag zich toch voordoet ondanks je preventieve maatregelen.

Een waarschuwing is daarbij wel op zijn plaats. Het gedrag van leerlingen zoals dat in *Les is meer* beschreven wordt, is het zichtbare gedrag. Er wordt (nog) niet gekeken naar de oorzaken van dat gedrag en daar wordt dus ook – in het begin van de ontwikkeling van jouw band met de klas – geen rekening mee gehouden. Je moet in elk geval reageren op ongewenst gedrag, maar je houdt er nog geen rekening mee dat leerlingen met een stoornis een andere reactie vragen dan leerlingen die 'gewoon vervelend doen'. Later, wanneer je de regie over je klas eenmaal in handen hebt, kun je wel en veel beter rekening houden met de achtergronden van je leerlingen en de oorzaak van hun gedrag.

Orde als basis van elke les

Orde is de basis van elke les (Deklerck, 2011). Want wat je ook wilt, zonder orde kun je niet rekening houden met de verschillende achtergronden van je

leerlingen, omgaan met onderlinge verschillen, werken met activerende didactiek, ‘Positive Behavior Support of Flipping the Classroom’ en kun je zelfs niet in alle rust klassikaal iets uitleggen. Dat betekent dat je als leraar in het begin met een groep erg oplettend moet zijn en elk ongewenst gedrag – hoe klein ook – van een consequentie moet voorzien, variërend van verstoord kijken en misschien zelfs het eruit sturen van een leerling tot het complimenteren van een leerling met gewenst gedrag.

Daarom sta je bij de start met een nieuwe groep vaak politieagentje te spelen om het onderling gedrag in goede banen te leiden. Je hebt nu eenmaal te maken met leerlingen en sommige willen heel graag weten waar ze met jou aan toe zijn: ze willen duidelijkheid, willen weten waar jouw grenzen liggen. Volgens primatoloog De Waal testen ze je dominantie: ‘Ik heb hele conferenties over menselijk gedrag bij adolescenten bijgewoond zonder ooit het woord macht (...) te horen, zelfs al draait het hele tienerleven in mijn ogen daarom. Maar onder tieners speelt er niets zo sterk als (...) het testen van macht en het zoeken naar structuur’ (De Waal, 2019, pp. 40-41).

Sommige leerlingen zoeken de grens op en kijken of ze over die grens heen kunnen. Dan moet jij een grens bewaken en verdedigen zoals een politieagent dat doet, met controle, met regels aangeven, met waarschuwen, met straffen én met uitleggen. De vraag is: wat voor agent wil je zijn? Want daar bestaan wel verschillen in. Wil je de baas spelen en werk je vanuit angst, dan ben je een andere agent dan wanneer je bijvoorbeeld op basis van respect en humor reageert.

‘Dan stond ik als een soort marinier bij het raam, in een kort T-shirtje, naar buiten te kijken. Wachten. Tot ze heel rustig zaten. Dan draaide ik me heel langzaam om, haalde diep adem ... *Ik weet niet wat jullie gehoord hebben, maar ik ben een stuk erger dan ze zeggen.*’
(Webeling, 2018)

Het werken met machtsmiddelen is een optie: je kunt dreigen en straffen. Soms is dat noodzakelijk. Maar er zijn ook andere mogelijkheden om met ongewenst leerlinggedrag om te gaan. In dit boek geven we daar talloze voorbeelden van.

Gedrag van leerlingen is niet altijd rationeel en bewust. Ook de meest ervaren en gerespecteerde leraar zal zich voor situaties geplaatst zien waar hij op dat moment geen antwoord op heeft, en een leerling of een klas tegenkomen die hem het gevoel geeft dat hij het even niet meer weet.

Les is meer hoopt je voldoende handvatten te bieden om ook daarmee om te kunnen gaan en je beter aan te kunnen passen aan soms verdraaid lastige klassensituaties.

1 Adviezen voor de eerste lessen

In dit eerste hoofdstuk wordt aandacht besteed aan het voorkomen van problemen of – wanneer je het positiever formuleert – aan het creëren van een plezierig leer- en leefklimaat. We werken aan preventie in de vorm van tips over het aanmoedigen van gewenst gedrag.

In het boek *Lessen in orde* (Teitler, 2017) bevat het eerste hoofdstuk ‘Het gedrag tijdens de eerste lessen’ onmisbare tips voor wie voor het eerst met een nieuwe groep gaat werken. In bijlage 1 is een samenvatting van dat hoofdstuk opgenomen.

In de Inleiding spraken we over de Roos van Leary en over De Waal. Aan de hand van de bewerking van Wubbels e.a. (1997) van de Roos van Leary hebben we laten zien dat wanneer een leraar de posities Boven en Samen inneemt, hij in belangrijke mate zal bijdragen aan een plezierig leer- en leefklimaat in de klas.

Aan De Waal ontleenden we begrippen over het verkrijgen van een dominante positie in de groep: het nemen van de regie. We doen dit met behulp van liefdevolle autoriteit.

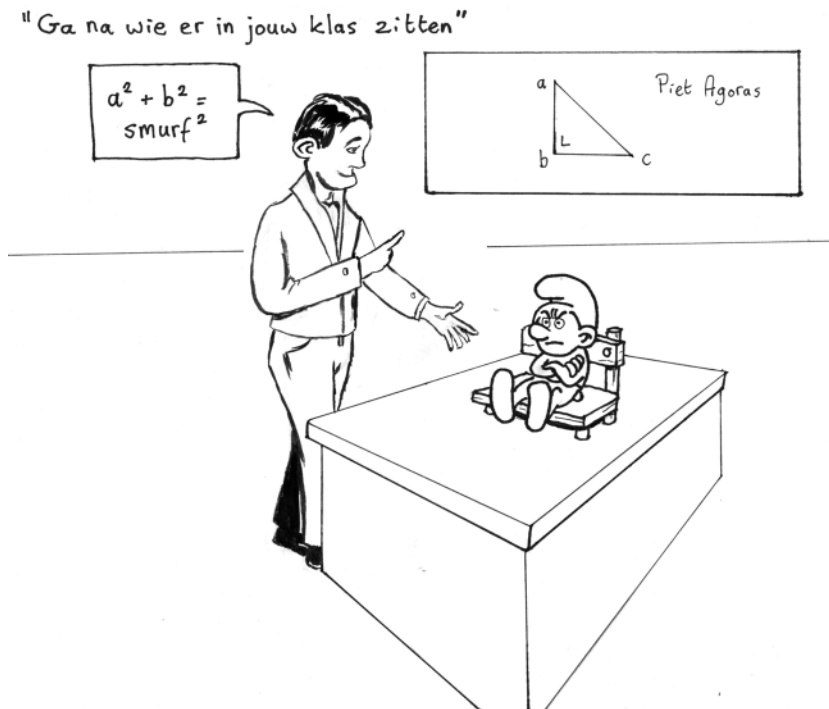
Dit hoofdstuk bestaat uit adviezen. Veel daarvan staan in het teken van het nemen van de regie over het gedrag van de leerling(en). Andere hebben vooral te maken met de positie ‘Samen’ in de Roos van Leary.

Oefen met elk advies als je denkt dat dit bij jou, bij de leerlingen en bij de situatie past. Vraag je daarna af hoe het kwam dat de interventie wel of niet werkte. Lag het aan jou, aan de leerlingen, aan de situatie?

1.1 Voor de eerste les

1 Ga na wie er in je klas zitten

Het kan handig zijn te weten of er zittenblijvers, op- of afstromers, leerlingen met een stoornis of met een problematische achtergrond in je klas zitten. Niet dat zij zich niet hoeven te houden aan jouw normen en hoe jij het wilt hebben, maar als je wat over hun achtergrond weet, komen hun reacties minder snel onverwacht. Zo kan het bijvoorbeeld handig zijn te weten dat de meeste leerlingen met het syndroom van Asperger (een autisme-spectrumstoornis) moeite hebben met veranderingen en daarom voor jou en medeleerlingen onvoorspelbaar kunnen reageren.

2 Vraag je af hoe jij genoemd wilt worden

Ben jij Jan of Sophie voor je leerlingen? Of meneer De Blok of mevrouw De Wit? Meester of juf?
Ga na wat jij wilt én ga vooral na wat gebruikelijk is op de school waar jij werkt. Als jij de enige Huub of Marja bent in een team van meneren en mevrouwen kan dat verkeerd vallen.